

ISSN: 2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

ВЕСТНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

ҲУҚУҚИЙ, ИЖТИМОИЙ, ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ

CYBERLENINKA

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

ISSN 2181-9416
Doi Journal 10.26739/2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

1 СОН, 2 ЖИЛД

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 1, ВЫПУСК 2

LAWYER HERALD

VOLUME 1, ISSUE 2

TOSHKENT-2023

**КОНСТИТУЦИЯВИЙ ҲУҚУҚ. МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚ.
МОЛИЯ ВА БОЖХОНА ҲУҚУҚИ**

1. ХУСАНОВ Озод Тиллабоевич МАЪМУРИЙ ИСЛОҲОТЛАР ВА МАҲАЛЛИЙ ИЖРОИЯ ҲОКИМИЯТИ	8
2. JUMAYEV Shohjahon Begimqul o'g'li JISMONIY VA YURIDIK SHAXSLARNING MUROJAATLARI BILAN ISHLASH: QONUNCHILIKDAGI MUAMMOLAR VA TAHLIL	13

**ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИ. ТАДБИРКОРЛИК ҲУҚУҚИ.
ОИЛА ҲУҚУҚИ. ХАЛҚАРО ХУСУСИЙ ҲУҚУҚ**

3. YAKUBOVA Iroda Bahramovna MUALLIFLIK HUQUQLARINI JAMOAVIY BOSHQARISH FAOLIYATINING SUN'IY INTELLEKT BILAN BOG'LIQ MUAMMOLARI: HORIJIIY MAMLAKATLAR TAJRIBASI.....	18
4. РАХМОНОВ Отабек Қўчқор ўғли КОРПОРАТИВ ҲУҚУҚ СУБЪЕКТЛАРИНИ ҚАЙТА ТАШКИЛ ЭТИШ ШАКЛЛАРИ.....	27
5. ЮЛДАШЕВ Жаҳонгир Иномович АКЦИЯДОРЛИК-ҲУҚУҚИЙ МУНОСАБАТЛАРНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ ВА РИВОЖЛАНТИРИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ	34
6. ЛОБАНОВА Галина Юрьевна ПАРАЛЛЕЛЬНЫЙ ИМПОРТ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН И НЕОБХОДИМОСТЬ ЕГО ВНЕДРЕНИЯ В НАЦИОНАЛЬНОЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО	40
7. БАҲРАМОВА Моҳинур Бахрамовна ОНЛАЙН АРБИТРАЖДА СУНЪИЙ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН ФЙДАЛАНИШ ВА АВТОМАТЛАШТИРИЛГАН ҚАРОРЛАР ҚАБУЛ ҚИЛИШ МАСАЛАСИНИНГ ЎЗБЕКИСТОНДАГИ ИСТИҚБОЛИ ВА ИМКОНИАТЛАРИ.....	45

МЕҲНАТ ҲУҚУҚИ. ИЖТИМОЙ ТАЪМИНОТ ҲУҚУҚИ

8. ОТАЖОНОВ Абдоржон Анварович МЕҲНАТ МИГРАЦИЯСИНИ ТАРТИБГА СОЛИШНИНГ ЗАМОНАВИЙ ҲОЛАТИ ВА УНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ	51
9. ҚУЧҚАРОВ Хамидулло Абдурасулович ЯНГИ МЕҲНАТ КОДЕКСИ – МЕҲНАТ МУНОСАБАТЛАРИНИ ТАРТИБГА СОЛИШДА ЗАМОНАВИЙ МЕХАНИЗМЛАР	58
10. ХОЖАБЕКОВ Муфтулла ВОПРОСЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ РАБОТЫ ПО СОВМЕСТИТЕЛЬСТВУ	64

**СУД ҲОКИМИЯТИ. ПРОКУРОР НАЗОРАТИ.
ҲУҚУҚНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ**

11. САФАРОВ Тахиржон Баходирович ОДИЛ СУДЛОВНИ АМАЛГА ОШИРИШ ЖАРАЁНИДА СУДЬЯЛАРНИНГ ЮРИДИК ЖАВОБГАРЛИГИ – СУДЬЯ ҲУҚУҚИЙ МАҚОМИНИНГ ЭЛЕМЕНТИ СИФАТИДА.....	71
--	----

**ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ, ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ.
КРИМИНОЛОГИЯ. ЖИНОЯТ-ИЖРОИЯ ҲУҚУҚИ**

12. АХРАРОВ Бахром Джаббарович, БАРАТОВ Миродил Хомуджанович, ХАЛИЛОВ Назарбек Олимжанович ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЮРИДИЧЕСКИХ ЛИЦ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН.....	76
13. ТОШПУЛАТОВ Акром Икромович ФУҚАРОЛАРНИНГ ҚОНУН ОЛДИДА ТЕНГЛИГИ ПРИНЦИПНИНГ ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ЖИНОЯТ КОДЕКСИДА АКС ЭТИШИ.....	84
14. МАМАНОВ Сардоржон Собир ўғли ХАЛҚАРО ҲУЖЖАТЛАРДА КОРРУПЦИЯГА ҚАРШИ “КОМПЛАЕНС-НАЗОРАТ” ТИЗИМИНИ ЖОРИЙ ЭТИШ БЎЙИЧА СТАНДАРТ ВА ТАВСИЯЛАР	90
15. ПРИМОВ Обиджон Мусирманович ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ РЕГЛАМЕНТАЦИИ КОНФЛИКТА ИНТЕРЕСОВ КАК МЕРА ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КОРРУПЦИИ.....	98
16. БАРАТОВА Дилноза Одилжон қизи НОҚОНУНИЙ МИГРАЦИЯГА ҚАРШИ КУРАШИШНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ ШАКЛЛАНИШИ ВА РИВОЖЛАНИШИ	103

**ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИ. КРИМИНАЛИСТИКА,
ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ҲУҚУҚ ВА СУД ЭКСПЕРТИЗАСИ**

17. МАХМУДОВ Суннатжон Азим ўғли ЯРАШГАНЛИК МУНОСАБАТИ БИЛАН ЖИНОЯТ ИШЕНИ ТУГАТИШ: НАЗАРИЙ ВА АМАЛИЙ МАСАЛАЛАР	111
---	-----

ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ ВА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ

18. ГАФУРОВА Нозимахон Эльдаровна, ТОШМАТОВА Висолахон ЕВРОПЕЙСКАЯ ПРАКТИКА ЗАЩИТЫ ПРАВ ПАЦИЕНТОВ В ПЕРИОД ПАНДЕМИИ COVID-19	119
19. ЭГАМБЕРДИЕВ Дилшод Алишерович ХАЛҚАРО НИЗОЛАРНИ ТИНЧ ЙЎЛ БИЛАН ҲАЛ ЭТИШ ВОСИТАСИ СИФАТИДА ХАЛҚАРО ТЕРГОВ КОМИССИЯЛАРИНИНГ ПРЕДМЕТ СОҲАСИ ВА ВАКОЛАТЛАРИ	132

ЮРИДИК ХИЗМАТ, АДВОКАТУРА, НОТАРИАТ

20. ФАЙЗИЕВ Хайриддин Сирождидинович ЮРИСКОНСУЛЬТ КОМПЕТЕНТЛИГИ ТУШУНЧАСИ ҲУҚУҚИЙ АМАЛИЁТ ВА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА.....	138
--	-----

ҲУҚУҚИЙ АМАЛИЁТ ВА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА

21. SOGA Manabu DAMAGES IN JAPANESE TORT LAW WITH REFERENCE TO THE COMPARATIVE ASPECT	145
22. АБДУҲАЛИМОВ ШУҲРАТ АБДУҲАЛИМОВИЧ ДОРИВОР ЎСИМЛИКЛАРНИНГ ҲУҚУҚИЙ МУҲОФАЗАСИ – ДАВР ТАЛАБИ.....	157

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ ВЕСТНИК ЮРИСТА LAWYER HERALD

ЭГАМБЕРДИЕВ Дилшод Алишерович

Тошкент давлат юридик университети Халқаро ҳуқуқ ва инсон
ҳуқуқлари кафедраси катта ўқитувчиси
E-mail: d.egamberdiyev@tsul.uz

ХАЛҚАРО НИЗОЛАРНИ ТИНЧ ЙЎЛ БИЛАН ҲАЛ ЭТИШ ВОСИТАСИ СИФАТИДА ХАЛҚАРО ТЕРГОВ КОМИССИЯЛАРИНИНГ ПРЕДМЕТ СОҲАСИ ВА ВАКОЛАТЛАРИ

For citation (иқтибос келтириш учун, для цитирования): ЭГАМБЕРДИЕВ Д.А. Халқаро низоларни тинч йўл билан ҳал этиш воситаси сифатида халқаро тергов комиссияларининг предмет соҳаси ва ваколатлари // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. № 1 (2023) Б.132-144.

6 (2022) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2023-1-19>

АННОТАЦИЯ

Халқаро тергов комиссиялари замонавий халқаро ҳуқуқнинг халқаро муносабатларни тартибга солиш воситаси сифатида тез-тез қўлланилмоқда. Халқаро тергов комиссияси бу “халқаро орган” тушунчаси билан қамраб олинган тергов гуруҳидир. Ўз навбатида бундай тузилмалар бирон бир давлатнинг бошқарув тизимида киритилмаган ва халқаро муносабатларда ўз номидан иш олиб борувчи мустақил орган ҳисобланади. Бугунги кунда халқаро ҳуқуқда халқаро тергов комиссиялари ўз навбатида “Тергов комиссияси” ва “Фактларни аниқлаш бўйича миссия” деб юритилиб келинмоқда. Албатта мазкур комиссиялар фаолиятини ўрганиш бугунги кунда долзарб бўлиб келмоқда. Шу боисдан, халқаро ҳуқуқнинг бу институти предмет соҳаси ва уларнинг ваколатлари билан яқиндан танишиб чиқиш мазкур фаолиятнинг халқаро ҳуқуқдаги ўрни қанчалик муҳим эканлигини билиш мумкин. Мақолада муаллиф томонидан фаолиятнинг предмети ва ваколатлари таҳлил этиб берилган. Шунингдек, мазкур соҳа фаолиятини янада ривожлантириш мақсадида таклифлар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: тергов, комиссия, БМТ, предмет, ваколат, Гаага, халқаро, низо, тинч, конвенция.

ЭГАМБЕРДИЕВ Дилшод Алишерович

Старший преподаватель кафедры Международного права и прав человека
Ташкентского государственного юридического университета
E-mail: d.egamberdiyev@tsul.uz

ПРЕДМЕТНАЯ ОБЛАСТЬ И ПОЛНОМОЧИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ СЛЕДСТВЕННЫХ КОМИССИЙ КАК СРЕДСТВА МИРНОГО РАЗРЕШЕНИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ КОНФЛИКТОВ

АННОТАЦИЯ:

Международные комиссии по расследованию часто используются как средство регулирования международных отношений современного международного права. Международная комиссия по расследованию представляет собой следственную группу, охватываемую понятием «международный орган». В свою очередь такие структуры не

входят в систему управления какой-либо страны и считаются самостоятельными органами, действующими от своего имени в международных отношениях. Сегодня в международном праве международные комиссии по расследованию именуются «Комиссией по расследованию» и «Миссией по установлению фактов». Безусловно, изучение деятельности этих комиссий становится актуальным и сегодня. В статье автор анализирует предмет и полномочия деятельности. Также были разработаны предложения по дальнейшему развитию деятельности данного сектора.

Ключевые слова: расследование, комиссия, ООН, субъект, мандат, Гаага, международный, конфликт, мирный, конвенция.

EGAMBERDIEV Dilshod

Senior Lecturer at Tashkent State University of Law

E-mail: d.egamberdiyev@tsul.uz

SUBJECT AREA AND POWERS OF INTERNATIONAL COMMISSIONS OF INQUIRY AS A MEANS OF PEACEFUL RESOLUTION OF INTERNATIONAL CONFLICTS

ANNOTATION

International commissions of inquiry are often used as a means of regulating international relations of modern international law. The International Commission of Inquiry is an investigative group covered by the concept of “international body”. In turn, such structures are not included in the management system of any country and are considered independent bodies acting on their own behalf in international relations. Today, in international law, international commissions of inquiry are referred to as “Investigation Commission” and “Fact-Finding Mission”. Of course, studying the activities of these commissions is becoming relevant today. In the article, the subject and powers of the activity are analyzed by the author. Also, proposals were developed in order to further develop the activities of this sector.

Keywords: inquiry, commission, UN, subject, mandate, the Hague, international, conflict, peaceful, convention.

Халқаро майдонда жиноятчиликка қарши курашиш ва инсон ҳуқуқларини таъминлаш рақамлашиб бораётган бугунги жамиятда устувор вазифалардан бирига айланиб бормоқда. Халқаро даражада универсал ташкилот сифатида БМТнинг асосий вазифаси тинчлик, глобал ва минтақавий барқарорликни таъминлашдан иборатдир. Қайд этиш лозимки, БМТ ташкил этилганига 75 йилдан ортиқ вақт бўлганлиги, жаҳон ҳамжамияти томонидан жиноятчиликни бартараф этиш борасида амалга оширилаётган барча саъй-ҳаракатларга қарамасдан жиноятчиликнинг глобал ўсиши ва янги мураккаб шаклларининг пайдо бўлиши кузатилмоқда. Биргина терроризм жиноятининг ўсиш кўрсаткичи Иқтисодиёт ва тинчлик институтининг 2020 йил ноябрь ойида чоп этилган **Global Terrorism Index 2020: Measuring the Impact of Terrorism** ҳисоботининг маълумотларига кўра, 2009-2019 йилларда 30 фоизга ошганлигини гувоҳи бўламиз [1]. Бундан ташқари, Собиқ Югославия, Руанда, Дарфур, Шарқий–Тимор, Ливан, Гвинея, Ливия, Фаластин ҳудудлари, Сурия Араб Республикаси, Корея Халқ Демократик Республикаси, Шри–Ланка, Марказий Африка Республикаси ва бошқа шу каби ҳудудларда содир этилган жиноятлар бунга яққол мисол бўла олади.

Трансмиллий жиноятлар, қуролли тўқнашувлар, геноцид, агрессия, терроризм каби жиноятлар глобал муаммога айланган ва давом этмоқда. Бундай халқаро миқёсдаги жиноятчиликка қарши кураш билан бир қаторда уларни содир этишдан мақсад; содир этилиши натижасида етказилган зарарларни аниқлаш, турли низолар вақтида ва ундан кейин бевосита инсон ҳуқуқларини таъминлаш каби ҳаракатлар албатта муҳим ҳисобланади.

Юқорида қайд этилгандек, БМТ бевосита асосий вазифасидан келиб чиқиб юзага келган низоларни тинчлик йўли билан ҳал этиш принципини қўллаган ҳолда бевосита, халқаро ҳамжамиятда тинчликни сақлашга ҳаракат қилиб келади. Низоларни тинч йўл билан ҳал этиш усулларидан бири албатта халқаро тергов комиссияларини ташкил этиш ва уларнинг фаолиятини назорат қилишдан иборатдир.

Халқаро тергов комиссиялари дастлаб давлатлар томонидан халқаро низоларни тинч йўл

билан ҳал этишга ёрдам бериш мақсадида ташкил этилган. Бир аср ўтгач, БМТ томонидан ташкил этилган халқаро тергов комиссияларига инқирозли вазиятларни текшириш; бузилган халқаро ҳуқуқ нормалари ҳақида маълумотлар бериш ва айбдорларнинг жавобгарлиги муқаррарлигини таъминлаш каби вазифалар белгилаб берилди.

Халқаро ҳуқуқнинг турли соҳаларида ташкил этилишидан қатъи назар, халқаро тергов комиссияларининг предмет соҳаси, вазифаси ва мақсади битта, яъни алоҳида давлатлар, халқаро ташкилотлар ёки умуман халқаро ҳамжамият учун муҳим бўлган воқеаларнинг ҳақиқий ҳолатини тўлиқ ва аниқ аниқлашдир. Низоларни тинч йўл билан ҳал этиш воситаси сифатида тергов комиссияларининг предмет соҳасини инсон ҳуқуқларининг ҳар қандай бузилиши, халқаро жиноят ҳуқуқи нормаларининг қўпол бузилиши, денгизда содир этилган ҳодисалар, авиаҳалокатлар, атроф-муҳитга зарар етказиш масалалари, халқаро гуманитар ҳуқуқ нормаларининг жиддий бузилиши ташкил этади. Мисол учун, халқаро ташкилотлар томонидан тузиладиган тергов комиссиялари, қоида тариқасида, халқаро гуманитар ҳуқуқ, инсон ҳуқуқлари бузилишларини текшириш, гуманитар инқирозларнинг ҳақиқий ҳолатларини аниқлаш, сиёсий ва жамоат арбобларини ўлдирилиши билан боғлиқ ҳолатларни, яъни содир этилган ҳуқуқбузарликнинг фактларини аниқлаш билан шуғулланади.

1899 ва 1907 йилларда қабул қилинган Гаага конвенцияларига кўра, “тергов натижалари тўғрисидаги ҳисобот фақат фактларга тааллуқли бўлиши керак...” деб белгилаб қўйилган. Мазкур нормадан кўришимиз мумкинки, комиссияларнинг асосий предметини, албатта, ҳуқуқбузарликнинг аниқ фактларини аниқлаш ташкил этиши керак. Лекин бугунги кунда З.Иедигонинг фикрига кўра, “фактларни аниқлаш бўйича замонавий комиссияларнинг аксарияти ҳақиқатни аниқлаш ва ҳуқуқий масалалар билан шуғулланади ва бундай норма истисно ёки аниқ белгиланган норма эканлиги маълум эмас” [2]. Муаллиф ўз фикри билан тергов комиссиялари айрим ҳолатларда ўз предметидан четга чиқиши ҳолатлари кузатилаётганлигини таъкидламоқда. Мазкур фикрни ривожлантириб шуни таъкидлашимиз мумкинки, 1899 ва 1907 йилда қабул қилинган Гаага конвенцияларида белгиланган нормаларга ўзгартиришлар киритиш керак. Чунки, тобора ривожланиб бораётган электрон ахборот жамиятида тергов комиссияларини содир этилган ҳуқуқбузарликнинг фактларни аниқлаш билан чегаралаб қўйиш хато ҳисобланади. Шу мақсадда Гаага конвенциялари, яъни 1899 йилдаги конвенциянинг 14-моддаси ва 1907 йилдаги конвенциянинг 35-моддасида кўзда тутилган нормаларни **“тергов натижалари тўғрисидаги ҳисобот ҳуқуқбузарликни очиш мумкин бўлган фактлар ва ҳар қандай халқаро ҳуқуқ нормалари бузилганлиги аниқ кўрсатилган бўлиши керак, мазкур ҳисобот арбитраж қарорига тенглаштирилиши керак эмас”**, деган мазмунда ўзгартириш мақсадга мувофиқдир. Мазкур ўзгартириш бевосита халқаро ҳуқуқнинг бузилган принциплари ва нормаларини аниқ билиш имконини беради. Натижада тергов комиссияларининг замон билан ҳамнафаслигини янада оширади.

1899 йилдаги Гаага конвенциясида белгиланган тартибда олиб борилган 1904 йилдаги “Доггер Банк” ҳодисаси терговда комиссия фақат фактларга баҳо бериш билан чекланиб қолмади, балки айбдор даражаси ва жавобгарлик тўғрисида хулоса [3, Б.47] берганлигини мисол қилиб олишимиз мумкин. Мазкур ҳодисани тергов қилиш жараёнида барча фактлар ўрганиб чиқилди ва комиссиянинг хулосаси асосида бевосита етказилган зарарни қоплаб бериш мажбурияти юклатилди. “Доггер Банк” иши бўйича тузилган комиссиянинг предмети фактларни аниқлаш, баҳо бериш ва айбдорларга жавобгарликни белгилаш билан боғлиқ ижтимоий муносабатларни қамраб олган.

1907 йилдаги Гаага конвенциясида белгиланган тартибга мувофиқ 1961 йилда “Қизил Хоч” (Red Crusader) ҳодисаси бўйича Буюк Британия ва Дания ўртасида тергов бошланди. Мазкур ҳодисада ҳам олдинги ҳодисалар сингари денгиздаги воқеалар натижасида юзага келган, яъни 1961 йил 29 майда Даниянинг “Нилс Эббесен” балиқ овлаш кемаси Фарер ороллари яқинида инглизларнинг “Қизил Хоч” кемаси билан тўқнашиб кетади. Дания томони инглиз кемасини ноқонуний балиқ овлашда айблаб, экипажни ҳибсга олишни буюради. Натижада инглиз кемаси қочиб уринади, Дания кемаси таъқиб қилиб ҳужум қилади, инглиз кемасининг устунига, симсиз антенналарига ва радар қурилмаларига зарар етказилади. Юзага келган низони ҳал қилиш учун Буюк Британия ва Дания музокаралардан сўнг бу ҳодисани текшириш бўйича комиссия тузишга келишиб олишди. Комиссия Бельгия, Франция ҳуқуқшуносларидан ва Нидерландия денгиз транспорти бош инспекторидан ташкил топди. Унинг ваколатлари қуйидагилардан иборат эди:

(1) 1961 йил 29 майга ўтар кечаси Британия кемасининг ҳибсга олинишига сабаб бўлган

фактлар;

(2) ҳибсга олиш бўйича ҳолатлар [3, Б.54].

1962 йилда комиссиянинг ҳисоботи эълон қилинди ва унга кўра баъзи хулосалар ҳуқуқий хусусиятга эга эди. Масалан, “Қизил Хоч” ҳодисасида ўққа тутиш пайтида куч ишлатишнинг рухсат этилган чегараларидан ошиб кетганлиги аниқланди [4].

БМТ ташкил этилгандан сўнг у томонидан ташкил этилган тергов комиссияларига эътибор қаратадиган бўлсак, улар фақат фактларни аниқлаш билан чегараланиб қолмаган. БМТ дастлабки йилларда Хавфсизлик Кенгашининг резолюциялари билан тузилган Греция чегарасидаги ҳодисаларни текшириш бўйича [5] ва Ҳиндистон-Покистон бўйича комиссияларда [6] асосан халқаро тинчлик ва хавфсизликка таҳдид солувчи низолар ёки ҳолатларни аниқлаш мақсадида ҳудудий босқинчиликлар ва сиёсий арбобларнинг ўлдирилиш фактларини аниқлаш юзасидан текширувлар ўтказиш учун тузилди. 1970 ва 1980 йилларда тузилган БМТнинг иккита комиссиясининг предметини инсон ҳуқуқларининг бузилиши ҳолатларини текшириш билан боғлиқ масалалар қамраб олди [7].

Халқаро майдонда БМТ халқаро ҳуқуқнинг субъекти сифатида ривожланиши натижасида диққат эътибори қонун устуворлигини мустаҳкамлаш, жиддий қоидабузарликларнинг олдини олиш ва уларга жавоб бериш, шунингдек қоидабузарларни жавобгарликка тортишни таъминлашга қаратилди. Мисол учун, Сурия Араб Республикаси бўйича тергов комиссияси жиноят содир этганликда гумонланган, шу жумладан инсониятга қарши жиноятларни содир содир этган шахсларни, содир этилган жиноятларни келтириб чиқариши мумкин бўлган фактларни аниқлаш ва айбдорларни топиш мақсадида тузилди [8].

Шунингдек, 2009 йилда БМТнинг Инсон ҳуқуқлари Кенгаши томонидан тузилган Ҳазо можароси бўйича фактларни аниқлаш миссияси [9] “халқаро инсон ҳуқуқлари ва халқаро гуманитар ҳуқуқнинг ҳар қандай бузилишларини текшириш” ваколати берилган комиссияларидан биридир. Мазкур миссия ҳуқуқий масалаларни батафсил ўрганиб чиқиб, ўзининг якуний ҳисоботида можаро иштирокчиларининг ҳаракатлари халқаро ҳуқуққа қанчалик мос келиши тўғрисида хулоса чиқарди. 2004 йилда Дарфур бўйича тузилган халқаро тергов комиссияси “Дарфурдаги халқаро гуманитар ҳуқуқ соҳасидаги меъёрлар ва инсон ҳуқуқлари соҳасидаги халқаро стандартларни бузилганлигини аниқлаш, шунингдек геноцид ҳаракати содир этилганми ёки йўқлигини аниқлаш масадида тергов олиб бориш, бунда ҳуқуқбузарлик содир этган шахсларни аниқлаш, жиноятчиларни жавобгарликка тортиш масаласини ҳал этиш мақсадини кўзлаган” [10]. Юқорида тузилган тергов комиссияларидан кўришимиз мумкинки, уларнинг предметини ҳам бевосита халқаро ҳуқуқ нормалари, инсон ҳуқуқлари стандартлари ва халқаро гуманитар ҳуқуқ нормаларининг бузилиши билан боғлиқдир. Демак, таҳлилдан шундай хулосага келишимиз мумкинки, халқаро тергов комиссияларининг фаолияти халқаро ҳуқуқ билан чамбарчас боғлиқ. Уларнинг якуний ҳисоботлари фақат муайян ҳодисаларнинг ҳақиқий ҳолати тўғрисида эмас, балки уларнинг ҳуқуқий оқибатларини ҳам қамраб олиши керак. Шундан келиб чиқиб, **“халқаро тергов гуруҳларининг предмети бу аввало халқаро хавфсизлик ва тинчликка қаратилган ҳар қандай ҳаракатлар, шунингдек бузилган халқаро ҳуқуқ нормалари, инсон ҳуқуқлари умумбашарий стандартлари ва халқаро гуманитар ҳуқуқнинг кўпол тарзда бузилган нормалари”**дир деб, уларнинг предметини ажратиш мумкин.

Албатта, халқаро ҳуқуқ нормалари билан тартибга солинган ҳар қандай ҳаракатлар ва миллий ҳуқуқ билан тартибга солинган ҳар қандай ҳаракатлар ўзининг маълум бир ваколатларига эга ҳисобланади. Бевосита ваколатларни белгилаш тартиби халқаро тергов комиссияларини четлаб ўтмаган.

1907 йилда қабул қилинган “Низоларни тинч йўл билан ҳал этиш тўғрисида”ги Гаага конвенциясида халқаро тергов комиссияларининг бир неча ваколатлари кўзда тутилди [11].

✓ Агар комиссиянинг жойлашув жойи томонлар ўртасидаги келишувда кўрсатилмаган бўлса, комиссиянинг жойлашув жойи Гаага шаҳри этиб белгиланади. Комиссиянинг иш олиб бориш тили белгиланмаган бўлса, ишни инглиз тилида олиб боришни комиссиянинг ўзи белгилаши мумкин (11-модда).

✓ Комиссия конвенция ва томонлар ўртасидан тузилган келишувларда назарда тутилмаган тергов тафсилотларини белгилайди ва далиллар тақдим этиш билан боғлиқ расмиятчиликларни амалга оширади (18-модда).

✓ Комиссия томонларнинг розилиги билан, ўз мажлислари ўтказилиш жойини вақтинча ўзгартиришга ёки ўзининг бир неча аъзоларини у ерга юборишга ҳақли (20-модда). Яъни

терговни ташкил этаётган давлатнинг розилиги билан унинг ҳудудида ёки далиллар кўп жойлашган ҳудудда тергов олиб бориш мумкин.

✓ Комиссия иш томонларидан ҳолат бўйича тушунтиришлар ва бошқа маълумотларни тақдим этишни сўраши мумкин (22-модда).

✓ Комиссия аъзолари ҳар бир гувоҳга ҳақиқатни аниқлаш учун зарур бўлган чегарада унинг кўрсатмаларини аниқлаши ёки тўлдириши ёки гувоҳ учун фойдали деб ҳисобланган саволларни бериши мумкин (26-модда).

✓ Комиссия мажлислари ёпиқ эшиклар ортида ўтказилади ва сир сақланади. Ҳар қандай қарор комиссия аъзоларининг кўпчилик овози билан қабул қилинади (30-модда).

Бундан ташқари, 1949 йилда қабул қилинган Женева конвенциясининг I Қўшимча протоколининг 90-модда 2-қисм (с) банди [12] билан халқаро гуманитар ҳуқуқ доирасида тузиладиган тергов комиссияларининг ваколатлари санаб берилган:

i) конвенциялар ва ушбу протоколнинг бузилиши ёки конвенциялар ва протокол билан белгиланган жиддий бузилиш деб топилган ҳар қандай фактларни текшириш;

j) конвенцияларга ва ушбу протоколга ҳурматни таъминлашга хайрихоҳликни кўрсатиш орқали кўмаклашиш.

Протокол бўйича бундай ваколатнинг берилишидан асосий мақсад, жиддий деб топилган қоидабузарликлар бўйича фактларни аниқлашдир. Бунда комиссия фақат Женева конвенциялари ёки Протокол қоидаларининг жиддий бузилишини текшириш билан шуғулланади. Комиссия суд органи эмас, балки тергов органи ҳисобланиб, улар томонидан аниқланган фактлар бўйича ҳукм чиқармайди ва қонун ҳужжатларини кўриб чиқмайди. Унинг тергови юқорида қайд этилган шартномаларнинг жиддий бузилиши ёки бошқа жиддий бузилиши билан боғлиқ бўлиши керак. Шунинг учун у кичик тартибсизликларни текширмайди [13].

Фан Ювеннинг фикрича, халқаро ҳуқуқда тузилган ҳар бир комиссия ўзига хос бўлган асосий ваколатларга эга бўлиши талаб этилади ва бу ваколатлар комиссиянинг предметини аниқлаб беради. Булар энг камида, қуйидаги элементларни ўз ичига олиши керак: комиссиянинг мақсади, иш услуби, фактларни аниқлашнинг жўғрофий ҳудуди ва давомийлиги, амалдаги ҳуқуқий нормалар ва комиссия хулосаларининг доираси. Ушбу минимал элементлар халқаро фактларни аниқлаш комиссияси учун тергов олиб бориш параметрларини таъминлайди [14]. Фикримизча, муаллиф комиссияларнинг предмет соҳасини аниқлашда уларнинг ваколатларини ташкил этувчи элементлар муҳим аҳамият касб этишини таъкидламоқда. Албатта мазкур элементлар авваламбор комиссиянинг аниқ йўналишини белгилаб олишда жуда муҳим деб ҳисоблайман. Бу эса, ўз навбатида, комиссия фаолиятининг халқаро ҳуқуққа мувофиқлигини баҳолаш имконини яратади.

Хулоса ўрнида шуни қайд этишимиз мумкинки, тергов комиссияларига берилган ваколатлар доирасида, комиссия фаолияти предметидан келиб чиқиб фактларни ҳуқуқий жиҳатдан малакалаш билан тергов комиссиялари шуғулланиб келаётганлигининг ҳам ижобий, ҳам салбий томонлари мавжуд. Мазкур фаолиятда тергов комиссияларининг афзаллиги: ишнинг самарадорлиги, расмийлаштирилмаслиги ва кўпроқ мослашувчанлигидир. Шу томонда олиб қаралса, комиссия ҳуқуқий хулосаларни шакллантириб борса, бу бир томондан низолашаётган давлатларнинг манфаатларига тўлиқ жавоб беради. Бошқа томондан олиб қараганда, турли расмиятчиликларга риоя қилиш талаб қилинмайди. Яъни, икки давлат ўртасида тузилган комиссияларнинг хулосалари асосида давлатларнинг низони ҳал қилиши бирмунча тез ва самарали ҳисобланади. Ўз навбатида, ушбу комиссиялар иштирокчиларни халқаро мажбуриятларга риоя қилишга, ваколатли органларни ва халқаро ҳамжамиятни ҳуқуқбузарликлар ҳақида огоҳлантириш, шунингдек ҳуқуқни муҳофаза қилиш фаолиятини рағбатлантириш учун кучайтирувчи куч сифатида ҳаракат қилишга чақиради.

Иқтибослар/Сноски/References:

1. Institute for Economics & Peace. Global Terrorism Index 2020: Measuring the Impact of Terrorism, Sydney, November 2020. pp. 65 // URL: <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/GTI-2020-web-2.pdf>

2. Yihdego, Z. (2012). The Gaza Mission: Implications for International Humanitarian Law and UN Fact-finding. Melbourne Journal of International Law, 13(1).

3. J.G. Merrills. International Dispute Settlement (5th edn), Cambridge University Press, 2011. pp. 47 // URL: <https://doi.org/10.1017/CBO9781139165488.004>.

4. Кудинов Алексей Сергеевич. Международно-правовое регулирование организации и деятельности международных следственных комиссий. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. М.:2018.
5. UN Security Council, Security Council resolution 15 (1946) [The Greek Question], 19 December 1946, S/RES/15 (1946) // URL: <https://www.refworld.org/docid/3b00f15868.html>.
6. UN Security Council, Security Council resolution 39 (1948) [The India-Pakistan Question], 20 January 1948, S/RES/39 (1948) // URL: <https://www.refworld.org/docid/3b00f1f48.html>.
7. Report of the United Nations Fact-Finding Mission to South Viet-Nam <https://digitallibrary.un.org/record/729703?ln=fr>, Report United Nations General Assembly official records: twenty-ninth session supplement no.21 (a/9621) Reported Massacres in Mozambique // URL: [https://undocs.org/pdf?symbol=en/A/9621\(SUPP\)](https://undocs.org/pdf?symbol=en/A/9621(SUPP)).
8. <https://undocs.org/A/HRC/S-17/2/Add.1>.
9. Ҳазо можароси билан боғлиқ фактларни аниқлаш бўйича мустақил миссия ҳисоботи A/HRC/12/48 // URL: <https://undocs.org/pdf?symbol=ru/A/HRC/12/48> (Report of the independent international fact-finding mission A/HRC/12/48).
10. РЕЗОЛЮЦИЯ 1564 (2004), принятая Советом Безопасности на его 5040-м заседании 18 сентября 2004 года // URL: [https://undocs.org/ru/S/RES/1564\(2004\)](https://undocs.org/ru/S/RES/1564(2004))
11. <https://docs.cntd.ru/document/901762207>.
12. https://www.icrc.org/ru/doc/assets/files/2013/ap_i_rus.pdf.
13. Дилшод Эгамбердиев. Международный опыт регулирования и организации расследования международными следственными группами // Review of law sciences. 2020. №3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mezhdunarodnyy-opyt-regulirovaniya-i-organizatsii-rassledovaniya-mezhdunarodnymi-sledstvennymi-gruppami> (дата обращения: 06.03.2023).
14. FAN Yuwen Quality Control and the Mandate of International Fact-Finding. Quality Control in Fact Finding // Editors Morten Bergsmo and Carsten Stahn Torkel Opsahl Academic EPublishing Brussels 2020. pp. 163.